

ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՔ Ի Կ. ՊՕԼԻՍ XX. ԴԱՐՈՒ ՍԿԻԶԲԸ, գրեց Արծրունի.
Փարիզ 1906. 67 էջ:

Այս գրքոյկը արտատպութիւն է Գահիրէի «Լուսաբեր» լրագրից և նպատակն է «ներկայացնել Կ. Պօլսոյ Հայութեան ներկայ վիճակը»։ Յառաջաբանի մէջ արդէն հեղինակը ազդարարում է թէ «150,000 հայ բնակչութեամբ հայերուս ամենէն մեծ ու կարեւոր կեդրոնն համարուած Վստիորի ամերն այլևս հեռի են այն երբեմնի մխիթարական վիճակէն, ուր հայուն նիւթական և բարոյական զարգացման կեդրոն և հնոց կնկատուէին, և թէ հոն պատրիարքական իշխանութիւնն իր ոյժը, ուսումնարանը իրենց վայլը, ազգային գործիչք իրենց եռանդը, կրօնական նութիւնն իր շուքը, մեծատունը իրենց արժանապատուութիւնը և ժողովուրդն իր կարեւորութիւնը կորսնցուցած են»։

Գրքոյկը բաժանուած է ԺԳ. հատուածների.

Ա. Սահմանադրութիւն և երեսփոխանական ժողով, որի իրաւունքը գրեթէ խլուած կհամարէ հեղինակը և կը շեշտէ, որ մինչև անգամ արգելուած է Սահմանադրութեան տարեգարծի մեծահանդէս տօնը։

Բ. Վարչական ժողովք և խորհուրդք, նկարագրում է թէ ինչպէս կրօնական և քաղաքական ժողովները կազմալոյծ են եղել, անդամներից շատերը մեռել են, մնացողներն էլ հրաժարուել են ուղում ամեն օր և միայն շքանշանների ու պատիւների ուժով են պահուում իրենց պաշտօններում։

Գ. Յանձնաժողովք, խնամակալութիւնը և ընկերութիւնք. հեղինակի նկարագրութեամբ ըստին էլ ցաւալի վիճակի մէջ, եկեղեցական երգեցողութեան յանձնաժողովը միայն անուանական գոյութիւն ունի, ուսուցչաց հանգըստեան սնդուկը աղքատ, նպաստից յանձնաժողովի դանձր վերջերս դատարկացած, Իզմիրեանց մրցանակի յանձնա-

ժողովը աւելի հակամիտութիւն ունի Արմաշականները և երբեմն ալ անկեալները նպաստաւորելու, քան թէ իրապէս արժանաւոր գործերը, ազգային ընկերութիւնները իսպառ լուծուած և արգելուած: Միայն Սանատարեան վարժարանի խնամակալութիւնը բաւական լաւ գործունէութիւն մ' ունի, ցաւալի է միայն որ վարժարանը դէպի արեւմուտք (Խարբերդ կամ այլուր) փոխադրելու կարևոր ծրագիրը գործադրելու փոյթ չտարուիր:

Դ. Գաւառաց ազգային գործերը, այստեղ էլ նոյն կազմալուծումն ու զեղծումները, թէև գաւառաց մէջ սահմանադրութիւնը առերևոյթն աւելի կյարգուի:

Ե. Թաղական խորհուրդը և հոգաբարձութիւնը վարժարանաց, «Թաղական խորհրդաց շատ քիչեր օրինական ընտրութեամբ կազմուած են», գործը մնացել է անկարող երիտասարդների ձեռքը, ժողովուրդը երկիւղից չի բողոքում և աւելի ու աւելի անտարբեր է դառնում դէպի ազգային գործերը: Վարժարանների հոգաբարձուներից էլ շատ քչերն են յարմար իրենց պաշտօնին, օր. Կեդրոնական վարժարանի «գործօն անդամոց միայն մին դպրոցի լեզուէ կհասկընայ ու այն ալ ունեւիով բռնած է գործն»:

Զ. և է. Վարժարանք, Ուսուցիչք և Ուսուցչուհիք. Ազգային ազատ վարժարանաց գլխաւորն է Պէրպէրեանը, կան մանկապարտէզներ, Թաղական նախակրթարաններ, որոնց ծրագիրը ֆրանս, նախակրթարանների ծրագիրն է, վրան աւելացրած հայ և թուրք լեզուների ուսումը: Կ. Պօլսոյ հայոց միակ բարձրագոյն վարժարանը Կեդրոնականն է, որի ուսուցիչներն այժմ մեծ մասամբ անկարողներ են: Հեղինակը ցաւ է յայտնում, որ իգական սեռի համար մի նոյնպիսի վարժարան գոյութիւն չունի: Կ. Պօլսում: «Պօլսոյ մէջ ուսուցչութիւնը իյնալու վրայ է», կարողները յետ են քաշուած, իսկ «տափակներն ու միջակութիւններ» բարեկամների պաշտպանութեամբ և երբեմն աններելի միջոցներով տեղ են բռնել հայոց դպրոցներում:

Ը. Ազգային մասուլ, խեղճ դրութեան մէջ, գովեստները բոլորը վճարովի են և «անոնց փոխարինութեան գու-

մարը՝ գործածուած ածականներու փայլին, թիւին և գրութեան տողերուն համեմատական են։

Թ. Բարեգործական հաստատութիւնը, ընդամենը երկու հաւ՝ Ս. Փրկչի ազգային հիւանդանոցը և Խառ գիւղի Գալֆայեան որբանոցը։ Ս. Փրկչի հաստատութիւնը ոչ միայն հիւանդանոց մ'է, այլ և յիմարանոց, անկերանոց, ծերանոց, որբանոց և ուսանողաց ապաստանարան։ Ունի 1000 պատսպարեալ (200 հիւանդ, 300 յիմար, 150 ծեր ու անկեալ, 50 ուսանող, 300 որբ) և աւելի քան 100 պաշտօնեայ։ Ազգին պատուաւոր այս հաստատութիւնը 3000 օսմ. ոսկի ծախք ունի տարեկան, որի «մէկ չորրորդէն աւելին կընէ հացի ու մսի ծախսն, զոր կայսերական կառավարութիւնը կուտայ։

Գալֆայեան որբանոցում կան 70 որբ սանուհիներ, տարեկան պիւտճէն է 900 օսմ. ոսկի։ Կան նաև աղքատախնամ մարմիններ, որոնք բաւական լաւ գործունէութիւն ունին։

Ժ. Պատրիարքութիւն և պատրիարքական իշխանութիւն. ըստ հեղինակի անկեալ վիճակի մէջ, իրաւունքները բռնաբարուած, ջնջուած եկեղեցականների անձեռնմխելիութեան դարաւոր իրաւասութիւնը։ Պատրիարքի առաջարկները չեն ընդունում. թագրիրները անպատասխան կ'մնան, խնդիրները կ'մերժեն, բայց Պատրիարքը մնում է պաշտօնի մէջ, կամ եթէ հրաժարուում էլ է, որոշ ժամանակ անցնելուց յետոյ, խնդիրները դեռ անկատար, կրկին պաշտօնի մէջ է մտնում։ Հասկանալի չէ պ. Արծրունուցանկութեան միտքը. եթէ հրաժարուի Օրմանեան սրբաշանը՝ հետեւեալքը ի՞նչ է լինելու։ Չէ որ ինքը պ. Արծրունին շեշտում է մի քանի անգամ, որ մեծ դժուարութիւններ կ'լինին առաջիկայում նոր պատրիարք ընտրելու առթիւ թուրք կառավարութեան կողմից։

ԺԱ. Օրմանեան սրբազանի գործունէութեան եղանակը վերնագրով հատուածում հեղինակն աշխատում է ամեն կերպ ձգել Ս. Պատրիարքի վարկը և պարզ երեւում է, որ ամբողջ գրուածքի իսկական նպատակն այդ է։

Ձեռք ուղում կրկնել պ. Արծրունու վայր ի վերոյ ասէկոսէները Պատրիարքի անձնաւորութեան, նրա բարեկամների, մտերմական յարաբերութիւնների և սովորութիւնների մասին. այդպիսի գրութիւնները ստոր են ամեն քննադատութիւնից. Այսքանը միայն յիշել կարիւր ենք համարում, որ պ. հեղինակի կարծիքով շատ մեծ պակասութիւն է Օրմանեան սրբազանի համար Պոլսոյ բոլոր եկեղեցիներն այցելելը և տարեկան 50 անգամ պատարագ անելը կամ 100 անգամ քարոզ խօսելը, որովհետեւ նրա նախորդները միայն կարիւր թաղերու եկեղեցիները կերթային, միայն տաղաւարներուն պատարագ կմատուցանէին ու կբարոզէին: Եթէ յիշենք նաեւ այն, որ պ. Արծրունու կարծիքով մեծ պակասութիւն է, որ կանայք ու օրիորդներ էլ այցելութեան են գալիս Հայոց Պատրիարքին, այն ժամանակ ընթերցողը կարող է գաղափար կազմել պ. Արծրունու իրեն հասկացողութիւնների ու բնաւորութեան մասին: Այդ տեսակէտից շատ ուշագրաւ են հետեւեալ տողերը. «Քանի մը տարիներ առաջ ժողովրդեան զաւակ մը հանրութեան իղձն իրագործել ուզեց սպանման փորձով, սակայն դժբախտաբար չյաջողեցաւ»:

ԺԲ. Եկեղեցական դասակարգն. Կ. Պոլսում կայ 10 եպիսկոպոս, որոնցից երեքը բաւական են Պոլսին հեղինակի վկայութեամբ իբր Պատրիարք, ատենապետ Կրօն. ժողովոյ և Երուսաղէմի պատր. փոխանորդ. իսկ եղած 15 վարդապետներից 3 բաւական կլինէին իբրեւ քարոզիչ. մնացեալներին պէտք է ուղարկել վիճակները, որոնք թափուր են և առաջնորդների կարօտ: Քահանայական դասն ևս անկեալ վիճակի մէջ է պ. հեղինակի կարծիքով:

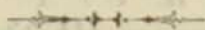
ԺԳ. Վերջին հատուածի վերնագիրն է՝ Աշխարհական դասակարգն. Հարուստ դասի մէջ քիչ է ազգային գործերով զբաղուողների թիւը, նրանց մեծ մասը զբաղուած է թղթախաղով և կերութեամբ: Կառավարութեան հայ պաշտօնեաների թիւը գնալով նուազում է: Միջին և խոնարհ դասակարգի հայն ընդհանրապէս աւելի լաւ է պահուած, ունի հայու սիրտ և զգացում, նախանձախնդիր է

աղբային սովորութեանց ու կրթութեան: Ընտանեկան կեանքը անկման շրջանի մէջ է և կանայք խիստ օտարամոլ են, ինչպէս հեղինակն արտւմ է «ի մի բան՝ եւրոպականացեալ կապիկներ են»:

Վաճառականութիւնը դեռ հայերի ձեռքն է՝ 700/0, թէն օտարները արդէն մօտք են գործել և նպաստաւորւում են: Գեղարուեստի և արհեստների ճիւղերի մէջն էլ հայերն յառաջադէմ են և մեծ տեղ ունին գրւած:

Կ. Պոլսոյ հայ պանդուխտների թիւն էլ, որ առաջ 30,000-ից աւելի էր, այժմ շատ պակասել է: Իսկ թրքահայերի համար ընդհանրապէս խիստ դժուար, նոյն իսկ երբեմն անկարելի է դարձած թէկուզ վաճառականութեան համար օտար երկիրներ երթալը:

Ստաւնդ վարդապետ

Извѣстія Кавказскаго отдѣла императорскаго русск. географическаго общества т. XVII. 1905—1906 № 4, 1907 т. XIX. № 1—II.

Կովկասեան բաժնի Կայսերական ուստական աշխարհագրական ընկերութեան այս երկու տեղեկատու տետրակները հետաքրքրական յօդուածներ են բովանդակում Կովկասի ուսումնասիրութեան վերաբերեալ Առաջին տետրակի մէջ. ա) Краткій очеркъ растительности Гагринскаго массива, Ю. Н. Вороновъ-ի, բ) Нѣмцы—колонисты въ с. Георгіевскомъ Елисаветпольскаго уѣзда. И. Е. Петровъ-ի, գ) Развалины древняго грузинскаго монастыря близъ сел. Ниакомъ и крѣпость Ванкъ. М. Н. Поповъ-ի, դ) 1904 և 1905 թ. տեղեկագրից երևում է, որ հայ կեանքի հետ կապ ունեցող դասախօսութիւններ են կարգացել 1) Կ. Н. Смирновъ — Հիւսիսային Գորդիստանում կատարած ճանապարհորդութեան մասին. ճանապարհորդութիւնը կատարւած է Իդդիրից Բայազէտ, Բեգրի—Կալա, Արճէշ, Բիթլիս, Մուշ, Խնուս, Մանազկերտ, Կարակիլա, Թոփրաբ—Կա-